
Andima Ibiñagabeitia (1906-1967)

*

P A K O S U D U P E

*

izon miresgarria izan da. Guztien gainera euskal literatura nola maite izan duen gertatzen zait miragarrien. Gerraurrean sortu zitzaion grina, eta goritu egin zuen su hori gerraostean. Teknika eta makinaren nagusigoaren aroan euskal kulturaren balioari menderatua bizi izan zen erabat. Txillardegik 1970ean beste hizkuntza batzuen pizkundeen argitan aztertzen zuen euskararen arazoa; Suomi, Txekoslovakia eta Israel jotzen zituen bereziki eredugarritzat guretzat, eta horietarik ondorioak ateratzen. Bat honakoa zen:

Gaur, eta orain dela hogeita bat urte gauza bera, gure lan nagusia nazio-kultura, eta hizkuntza bereziki, zabaltzekoa da. Politika abstraktoak eta atzerriko sasi-politikeria, aldiz, egin behar ez duguna da hain zuzen. Gaurko egunak etxebarneko ereintza-egunak dira; eta ez inportazio-aroak¹.

Hiru urte lehenago Caracasen zendu zen Andimak bere biziko lantegiaren laburgarri ezin egokiagotzat joko zizutuzkeen hitzok eskierki.

Euskaraz gutxi argitaratzen zen garaian bizi izan zen; irakurle gogotsu samarrak ateratzen zen guztia irakur zezakeen garaian baldin eta eskuratzerik bazuen —idazle aldi guztia erbestean—. Zernahi ateratzen zela honi ez bada hari eskatuko zion, Alfontso Irigoieni ez bazen Nemesio

1 Pako Sudupe euskara irakaslea da, eta Euskal Filologian

Etxanizi edo Jon Miranderi —eragozpen gaitzak gaindituz—, luze baino lehen irakurriko zuen eta ardurenik aipamen bizkorgarriren bat egingo zion *Euzko Gogo*a aldizkari-rako. Zinez gozatu egiten zuen euskal bazka nekez eskue-taratua dastatzen zuen aldi oro. Erdaraz ari ziren euskota-rrak astintzen zituenean aberriaren aldeko lantegi ozpi-nezkoan ariko zen, baina euskarazko idatziak ez zituen ja-saten; aitzitik, pozbide eta gozabide zitzaizkion.

Hortik ez da segitzen alabaina literatur ahogozorik ez zuenik; ahozuria zen estetikoki. Oraintxe Jokin Zaitegiren olerkiak dastatu eta irudi txanbelinen bat bereiziko zigun:

Besoak gora zitun
lotzeko mototsa
pozaren pozez daukat
gainezka biotza;
iduri zun neskatxak
urontzi arrotza;
ene amets-kabian
dut zorion-otsa.

Olerkioi buruzko kanpo zertzelada jakingarriak toles-tatuko zizkigun irizgai zituen idaztien egilea hurbil-hurbi-letik ezagutzen zuen seinale, orobat nabaritzen zizkion ku-tsu eta eraginen berri ere emango zigun. Hurrengo arrasa-tearrak Sofoklesen antzerkiak euskaratu zituela-eta Grezia txikiaren handitasuna goretsiko zigun, lurrez urri bezain adimenez aberats izan ziren grekoen gogo harmonia lau-datuz, eta halaber Zaitegiren itzultzaile esku trebea.

Aipagai zuenarenganako onginahi kutsagarri, euskal literaturak berpizkundeko ezein literaturak bezala mundu-ko idatzi onenen itzulpen egokiak behar dituela gogorazi-ko zigun, ordurako burutuak ziren euskarapenen izenbu-ruak aletzeaz bat, etxe ondoko baratze meharreko loreekin etsitzen zuen ethezulo buru-ximurra ez zela erakutsiz.

Hurrengoan Orixeren *Urte Guziko Meza-Bezperak*-etik gorazarreak, himnoak joko zizkigun begiz. Esku antzetsuz galdetuko digu irakurleoi ez ote duten zenbait gorazarrek elizkoitasun, atsegintasun eta egokitasunean irabazi lati-netik euskarara bihurtzean, adibidetarako besteak beste ondokoa bereiziz:

Jam toto subitus	Doala zerutik iges atsaldea.
vesper eat polo,	Eguzkiak buka dezala eguna
Et sol attonitum	lotsaz, Jainkoaren heriotze latza
praecipitet diem,	guk oroitu bitartean
Dum saevae recolo	
ludibrium necis,	
Divinamque catastrophem.	

Gisa honetako baieztapenetan euskal literatura aldeztu beharrak zenbat eragiten zion neurtzea ez da samurra, baina irakurlea erakartze eta gogatzeko bidean jartzen zuen edo ez egiaztatzeko Andima irakurtzera gonbidatzen zaitut, irakurle!

Salvatore Mitxelenaren *Ama-semeak Arantzazu 'ko kon-dairan* iruzkintzean, lehenbizi egileari loreak eskainiko dizkio, olerkari iaioaren edeslari dohainak nabarmentzeaz bat olerkariak edeslariari lagundu egiten ziola aditzera emanetz; izan ere, edeslariak gertakari nagusiaren inguruko gehiegizko xehetasunak ematearen arriskua du, eta S. Mitxelena ez da horretan jausi. Egileak asmatu duela emango digu aditzera Arantzazuko Amarengana sentitu duen maitasun gartsua kondairari itsasten, eta horretarako idazkera berebizikoaz baliatu dela euskal literatura osoa, hizkelgi guztietan, hausnartua eta barneratua duela erakutsiz. Honen bide emanik, ordea, euskaldunok batasunerako horixe dugula beharrenik jaulkitzen digu, hots, euskalki guztiak ongi ezagutu eta barrentzea.

Alde batera urrundu egiten da irizgai duenetik, beste aldera taxu berezia ezartzen dio liburuen aipamen lanari, idazten duen garairako baieztapen ez berriak baina bai beharrezkoak eta artean askok onartzeke zituztenak eginez. Buruenik ez zaio ahantziko irizgai duen idatzian gogokoen izan dituen atalak bereiztea irakurle ohartia zela frogatuz.

Kritika burukoia maite duenak eztegi aurkituko du, kanpo zertzeladetara emanegi, barreiatuegia eta kritika formalagoaren eskasian; hala ere askok eta askok nago atseginez irakurriko dutela oro har. Andimak ongi ezagutzen ditu begi aurrean dituen idatziak eta hauen egileak, bihotz isuriz idazten du usuenik, eta bihotz berotasuna txertatu nahiz. Irakurriago eta jabetzenago zara euskal lite-

ratura, euskal kultura badela zer bait, zapalkuntza politiko alimalekoak ez duela suntsitu, merezi duela hain aberri txikiaren aldeko ahaleginean pulunpatzea; Greziak ere ez al zuen bada kultura berebizikoa eraiki jendez urri izanagatik!

Mundu-ikuskeraz eta sentimenez hurbileko zituen Zaitegi, Orixe eta Salvatore Mitxelenaren idatziak ez ezik Jon Mirande eta Txillardegi bezalako idazleenak ere onginahi bertsuz hartzen ditu. Mirandek argitara ezein idatziri nekez egin ziezaiokeen inolako iruzkinik, baina bai honek argitara asmo zituen olerkiak zirela aitzakia elkarrizketarik, eta halaxe egin zion. Hark munduko literaturaz zuen eza gutza zabalari, olerkaritzan nola metrikaz hala gaiz bide berriak urratzeko zuen grinari, eta guztiz ere bere barnea sentimenez nahiz gogamenez zen bezala idatzietan agertzeko ausardiari guztiz goragarri zeritzon Andimak. Lauaxetaren bizia eta lana aiputan hartzean ere honen europazaletasuna eta berrizaleatasuna goستن zituen; zer froga gehiago behar dugu Andima literaturan berrizale eta europazalea genuela baieztatzeko.

Txillardegiren *Leturiaren Egunkari Ezkutua* aipatzean oraingotasuna eta idazleak mamiak eta giharrak idatzian hustu izana nabarmentzen zituen.

Inor gutxi bezala izan da irekia eta askotariko loreak dastatzera emana, nolabaiteko liliak barne. Nondik zetorkion hain maite zuen literaturaren ezagutza, batez ere euskal literaturarena, eta nondik bestelako ikusmoldeko euskal idazleenganako jarrera abegikorra?

Iberiako penintsulako literaturak eta Europako nagusienak Aita Estefaniaren eskutik ikasi zituzten Andimak, Zaitegik eta gainerako ikaskideek. Aita Olabidek itsatsi zien Loiolako Santutegian euskal idazle zahar eta garaikideenganako maitasuna, eta barne borroka ere Loiolako jesuiten ikastetxean sortu zitzaion.

Gauza hauek ez dira oinazturak jota bezala gauetik goizera gertatzen direnak baina jazoerak merezi du kontatzea. Itxura dagoenez Andimaren amak sartu zuen *Ami vasco* liburua, Evangelista de Ibero nafar kaputxinoak burutu liburua non Sabino Aranak zabalduko dotrina jel-

tzalea ikasbide gisa biltzen den. Liburu hau bere jaioterri Elantxobeko eskola umeei irakasteagatik sartu zuten Andimaren aita Galo Ibiñagabeitia Gernikako espetxean, eta han itsatsi zitzaion gaitzetik hil zen. Zaitegik esan bidezion Andimari seme batek irakurri beharra zuela bere aita espetxera eraman zuen liburua, eta halaxe egin bidezion Loiola inguruko mendixka batean.

Harrezkero honako edo gisako gogoetek egin zuten habia Andimaren buru-errotan: gu euskotarrak gara ordea, Jainkoak euskaldun egin gaitu baina, aberri hizkuntza ez dugu gaztelania. Euskal herrietan predikatzeke ez ezik aberriari eta aberri hizkuntzari gorde behar diogun atxikimenduagatik arreta bereziz landu beharreko elea euskara dugu, eta ez gaztelania. Latina, mundu osoko kristau herriaren elea lantzea gisa da, baina horretaz gain nork bere endari dagokiona delako landu beharrekoa euskara dugu eta ez gaztelania.

Familia sabintzaleak, abertzale nahiz erlijio giroko jaioterriak tira egiten zioten erlijiotzara bezainbat euskalgintzara. Zaitegik, Lauaxetak, Palgida (Plazido) Mugikak, Iñaki Goenagak, Argaratek, Larrañagak, Sarobek, Korta anaiek Patxi eta Pelik, Sagastumek eta, hots, jesuitagai euskaltzaleek *Elerti Bazkuna* eratu zuten 1920ko hamarraldian Loiolan, eta batik bat itzulpenei ekin zieten, klasiko unibertsalen euskarapenei. Beharturik zeuden erdal alea ehoztzera, baina euren borondatez euskal alea eho eta irin etekintsu bilakatu nahi zuten. Loiolan buru zuten errektore Aita Bianchi donostiar erregezaleak ez zien erraztasun handirik emanen; honek garai hartako beste jesuita askok bezala Espainiako erregearenganako atxikimendu gartsua erlijioaren erpinarekin lotzen zuen, eta aldi berean *bizkaitarrismoa*, *euskal abertzaletasuna*, politikarekin.

Loiolan eta beste jesuita ikastetxe zenbaitetan euskarekin maiteminduriko direlako jesuitagaiok nekez eta lanartean —maitasun eta gartsutasun handiz ere bai— buruturiko lan zenbait Espainiako II. Errepublikako aldi laburrean aterako dira argitara, eta beste zenbait gerrak eta gerra ondorenak suntsituko ditu. Andimak dio jesuita garaian elerti bazkunetan landutako gauza dezente zuela be-

re Deustuko etxean baina sutea gertatu eta erre egin zitzaizkiola.

Gerrak eta gerraondoak begiak ireki eta are tematuago zituen jesuita hezierako euskaltzaleok? Zaitegi eta Andimaren kasuan esan liteke baietz, baiezko honi egin beharreko ñabardurak eginez gero.

Idatzi honen buruan esan dut miresgarria gertatzen zaidala Andima, eta miresgarrien euskal literatura apal bezain arbuiatu eta zangopilatuari erakutsi dion maitasuna dela bide, maitasun kutsagarria, poetikoa laburzurrean adieraztearren. Baina baditu beste zer batzuk ere mira egitekoak.

Meza eman baino lehentxeago atera zen jesuitetatik, 1935ean, seguraski jesuita izatea eta euskal aberrirentzat bateraezin jotzen zituelako. Espainiako 1936ko gerrak Portugalgo Trafarian harrapatu zuen dinamita lantegian beharrean. II. mundu gerra garaian Jose Antonio Agirrek lortu zuen hitzarmenen bat estatubatuarrekin, eta besteak beste Andimari luzatu zion gonbita informazio zerbitzuetan lan egiteko. Honek onartu eta Deustura itzuli zen agindutako egitekoa betetzera, noiz eta 1943 inguruan gerraostea alde deitoragarri guztietarik gorienik zenean. Lau urte espioitzan igaro zituen; besteak beste, Don Juan de Borbónen aldeko monarkiazale gailenenekin solasaldiak izan zituen Franco-ren erregimena suntsitzeko bideen peskizan. 1947an polizia Deustuko etxera joan eta erbesteratu beharrean gertatu zen, Parisen Eusko Jaurlaritzaren gerizpean kokatu zela.

Informazio zerbitzuetan jarraitu zuen beste lauzpabost urtez. Parisen zela Jokin Zaitegi, Guatemalan, *Euzko Gogoa* aldizkaria euskara hutsez argiratzen hasi zen, eta Andima lankide finenetakoa izan zuen. Laster ezagutu zuen Jon Mirande, eta Txomin Peillen, Peli Irizar, Krutwig eta abar. Ezaguna da Andimak bultzatu zituela euskal letratan famatu diren bi zuberotarrak euskaraz idaztera. Jesuitetan elerti bazkunak bezala Frantziako hiriburuan literato-idazle bilerak sustatzen eta antolatzen jardun zuen lanartean dostatzeko ez ezik lanerako elkar berotzeko.

Han ez zuela burubide onik ohartu zela, Guatemalara egin zuen Zaitegiren ondora, urte t'erdi inguruz *Euzko Go* -

goa-ren erredakzioaz arduratuz, eta azkenik Caracasera. Han zela eman zituen argitara Euskadiz zituen iritzi politikoak.

Gorago egindako galderara etorritz berriz ere: irekitasuna, aniztasun eta gizatalde ezberdineko Euskadi maite izatearena esperientzia hauetatik guztietatik bereganatu al zuen?, eta galderari luzakintxo bat erantsiz, noraino iristen zen delako irekitasun eta aniztasun gogo horretan?

Behin baino gehiagotan goretzi izan duena han eta hemen Grezian lorturiko harmonia eta zentzumen nahiz sentimenen gogo oreka neurritsua da. Zaitegiren idatziak iruzkintzean goraiapatzen du estreinako aldiz 1947an; 1953an ostera, zenbait abertzale izenekok *Gernika* aldizkaria desagertarazi izanak guztiz sumindurik zutela, eta han-hemenka beste zenbaitetan ere bai. Delako harmonia lortzeko noraezeko jotzen zuen bestelako ikusmoldeko euskaldunak adeitsuki onartzea. Ez zigun Euskadi euskaldun homogeneo oro-berdinik opa. Atseginez ikusiko zuen euskal kabareta Parisen eta halaber Euskadi askatuan ere. *Euzko Gogoa* aldizkaria euskararen uhartetzat iruditaratzen zuen, era guztietako gizakiei irekitako portua zuela.

Gorago aipatu iritzi politikoei dagokienez Galizia, Katalunia, Britainia eta herri txiki oinperatu independentziazaleen batasun eta elkartasunetik ikusten zuen etorkizuna Euskadirentzat, ez diktaduraren kontra zeuden alderdi politiko espainiarrekin bat egitetik Eusko Alderdi Jeltzaleak ikusten zuen bezala. Pentsamendu eta ekintza aldetik autonomia handiaren jabe zela frogatuz, iritzion alde propaganda egiteko beste adiskide bat lagun zuela *Irrintzi* aldizkaria argiratu zuen Caracasen bizpahiru urtez.

Indargintzari zegokiola, gudaroste barik Euskadik ez zuela burujabetasunik lortuko irizten zion. Gazte abertzaleei honako burubidea eskaintzen zien: Euskadi askatzeko gogo eta borondate ezin suntsituzkoa oroz lehen, euskaldun bizi eta iraun nahia guztien gaineratik, eta honetaz gain beste zenbait puntu, esate baterako, Franco hil arte polizia espainiarrik hil ez baina haiei buruzko argibideak jasotzearen premia —berak espioitza garaian burutu lana—; era guztietara prestatu beharra —arma eta guzti uler bedi—

hartara Franco hil ondoan aginteaz jabetu eta agintariak egin bidegabekeriak epai bidez juzgatu ahal izateko, erregimen bidegabean izandako erantzukizunen arabera bakoi-tzari zegokion ordaina ezarriz eta betearaziz. Agian borroka armatua onetsi ezinak eraman zuen proposamena egi-tera, baina hori erabakitzea da gutxienekoa, kontua da errealitatean gerrak eta ondoko diktadura luzeak eraginda-ko bidegabekeriak kitatzeko justizia egitea eta erregimen hausturaren ideiak zakur amets gertatu zirela Franco hil ondoan ere.

Bera bizi zen Caracasen ez zen arazo nazionalik. He-rrialde hari politika aldetik kristau demokrazia opa zion.

Andimak Parisen hurbil-hurbiletik ezagutu zuen exist-entzialismoa. Sartre, Heidegger, Marcel eta abar, berak dioenez, irakurri zituen, baina funtsean filosofia kristauari eutsi zion. Ez zuen zeruan ezerez mugagaberik sumatu ez eta lur azpian leize izugarririk edo behinik behin horrek ez zuen zinez asaldatu. Heriotzak ez zuen larritzen; greziar pentsalari famaturen bat ahotan hartuz heriotza eta bizia kate bakar baten bi mutur noraezeko eta osagarritzat jo-tzen zituen eta haren aurrean onarpenezko jarrera narea zuen erakusten.

Euskal Herriaren herioak bai izugarri estutzen zuen. Jon Etxaidek ziotsan Jainkoak txertatu ziola bihotzean euskaltzaletasuna; berak, ordea, nahimen eta sakrifizio anitzen ondorio zuela erantzuten zion. Parisen existen-tzialismoa boladan eta puri-purian zegoenean ekin zion euskalgintza azkarrari: kazetari lanak, saiakera laburrak, la-tinetiko itzulpenak; hainbat eta hainbat euskaraz idaztera sustatzeari, azken buruan errealitate euskalduna sortzeari. Badakigu gerra aurretik zekarrela euskal grina, baina exist-entzialismoak aldarrikatzen zituen gizakiaren esentzia ez baizik existentziaren egia, praxia eta errealitatea sortu be-harrak hain gora handia hartzeak ez ote zion erasan, eta lehenaz gain horretara adoretu?

Existentzialismoak norbanakoa hartzen zuenean ai-putan lagunartean gizaki egiten den norbanakoaz ari zen; banakoaren erantzukizuna aipatzen zuelarik horrek gizadi osoan zuen eragina eta oihartzuna hartzen zituen ahotan.

Zer esan Andima eta gizarte auziaz? Komunismoa faxismoa bezainbat gorroto zuen. Hau askotariko arrazoiz hasitio zuen: jesuita garaitik ideologia tarteko; espioitza garaitik bere ustetan komunistek salatutik jausi zirelako polizien erasopean; eta besteak beste Caracasen Fidel Castrozaleek telefonoz-eta gonbidatzen zituztelako botoa euren ematera. Ezker berria ere uste izatekoa da ez zuela gogokoa —ez dakit zenbateraino ezagutu zuen, seguraski ezer gutxi— Hego Euskalerrian joera ezkertiarak ernatzen hasiak zirenean Caracasetik kristau demokrazia goretsi zuenean. Honek ez du esan nahi eskuindar muturrekoa zenik, eta sozialdemokrazia moduren bat onartzen ez zuenik. Bai esan nahi du ez zuela gizarte auzietan aldaketa premiarik, funtsezko ekintzen beharrik sumatu edo bultzatu.

Azken urteetan, atzeraturik eskuratzen zituen euskal idatzi berriak irakurtzeaz gain, Bonaparte printzeak aurreko mendean argitara euskal liburuak irakurtzen ematen zituen aisialdiak —Jainkoarekikoak egitearren euskara gozatzaz bat?—, eta latinetik euskarara bihurtzen, euskal Sisi fo berriei Euskadi askatzeko borrokan euskararen noraezekotasuna gogorazten zien bitartean.

Zinez maite izan zuen euskal kultura, euskal literatura. Irekitasun eta aniztasunaren aldezle irmoa izan genuen, Euskadi askatu euskalduna gizaki aske eta askotari-koz osatua biziro maite izan zuena; eta bazterturiko sosak nahiz lanarte gehientsuenak horien alde eman zituen.

1. Txillardeggi: *Euskal Herritik Erdal Herrietara*, 1978, Amorebieta, 490 or.